

**БУХОРО ВОҲАСИДА ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ -
БОБОДЕХҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР
(XIX аср охири XXаср бошлари)**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.037>

*Жумаева Нилуфар Ахматовна,
БухДУ Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта
ўқитувчиси*

АННОТАЦИЯ. Мақолада Бухоро воҳаси аҳолисининг XIX аср охири XX аср бошларида деҳқончилик билан боғлиқ урф – одат ва маросимлари ўрганилиб, миллий қадриятларимизда уларга бўлган ҳурмат ва эътибор жуда юқори эканлиги Шарқ алломаларининг қарашлари асосида таҳлил қилиб берилади. Ҳозирда зироатчиликнинг жамиятдаги мавқеини ошириш борасида амалга оширилаётган ислоҳотлар таҳлил қилиниб, бу ислоҳотларнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан миллий қадриятларимизга боғлиқлиги кўрсатиб берилади.

Калит сўзлар: урф-одат, культ, деҳқончилик, фаришталар, Наврўз байрами, оташпарастлик, ҳосилдорлик, мифология, олов.

**ОБЫЧАИ И ОБРЯДЫ, СВЯЗАННЫЕ С БОБОДЕКАНОМ,
ПОКРОВИТЕЛЕМ ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В БУХАРСКОМ ОАЗИСЕ
(конец 19 века, начало 20 века)**

*Джумаева Нилуфар Ахматовна,
БухГУ старший преподаватель кафедры Археология и история
Бухары*

АННОТАЦИЯ. В статье исследуются обычаи и обряды, связанные с земледелием жителей Бухарского оазиса в конце XIX - начале XX веков, и анализируется на основе взглядов восточных ученых о том, что уважение и внимание к ним очень высоко в наших национальных ценностях. В настоящее время анализируются реформы, проводимые для улучшения положения сельского хозяйства в обществе, и показано, что эффективность этих реформ во многом зависит от наших национальных ценностей.

Ключевые слова: обычаи, культ, земледелие, ангелы, праздник Навруз, поклонение огню, урожайность, мифология, огонь

**CUSTOMS AND CEREMONIES RELATED TO BOBODEKHAN,
THE PATRON OF AGRICULTURE IN BUKHARA OASIS
(late 19th century, early 20th century)**

*Jumaeva Nilufar Akhmatovna,
BukhSU Archeology and History of Bukhara, senior teacher of the
department*

ANNOTATION. In the article, the customs and ceremonies related to agriculture of the residents of the Bukhara oasis in the late 19th and early

20th centuries are studied, and it is analyzed based on the views of Eastern scholars that the respect and attention to them is very high in our national values. Currently, the reforms implemented to improve the position of agriculture in society are analyzed, and it is shown that the effectiveness of these reforms largely depends on our national values.

Key words: Tradition, cult, farming, angels, Navruz holiday, fire-worshipping, harvest, mythology, fire.

Кириш. Бухоро аҳолиси узоқ асрлар давомида ўз аجدодлари томонидан мерос қилиб қолдирилган урф-одатлар, маросимлар ва удумларга катъий амал қилиб келмоқда. Ижтимоий кундалик ҳаётда катта ўрин тутган бу маросимларда, аввало зироатчилик билан боғлиқ удум ва маросимлар ўзининг келиб чиқиш илдизлари исломгача бўлган табиат ҳодисаларини илоҳийлаштириш, осмон ва ер илоҳларига сиғиниш билан боғлиқ бўлган. Шунингдек, кўплаб зироат урф-одат ва маросимларидан исломгача бўлган эътиқодий қарашлар билан исломий қарашларни қоришган уйғунлиги трансформацияси.

Бажарилаётган ҳар бир ирим, урф-одат замирида воҳа аҳлининг зироатчилик билан боғлиқ асрий ҳаётий тажрибалари, зийраклик билан узлуксиз кузатишлари жамланган бўлиб, уларнинг туб моҳиятига эътибор берилса, эзгуликнинг ҳаётбахш нурларига талпиниш, деҳқончиликда самарали ҳосил етиштириш, юз бериши мумкин бўлган кўнгилсизликлардан огоҳ этиш, ҳалол меҳнатни рағбатлантириш табиат неъматларини кўпайтириш ва авайлаб асрашдан иборат бўлган.

Зироатчилик билан боғлиқ бўлган халқ урф-одатлари ва маросимлар доно халқимиз тафаккурининг ғаройиб мўъжизаларидан биридир. Аждодларимиз асрлар давомида уларга амал қилиш билан бирга ўзига хос қоидалар, дуолар, айтимлар ва аломатларни ҳам яратишган.

XIX аср охири – XX асрнинг бошларида Бухоро хонлигига қаршли барча туманларида яшовчи аҳолининг ижтимоий-иқтисодий ҳаётида патриархал – уруғчилик муносабатлари анъаналари ҳукм суларди. Бу даврда Россиянинг Ўрта Осиёни босиб олиши ўзбек халқи ҳаётидаги муҳим ижтимоий-сиёсий ва маданий муаммоларни ёппасига юзага чиқарди. Ижтимоий тараққиётнинг мана шу босқичи деҳқон ва зироатчилик билан боғлиқ бўлган бир канча расм-русумларнинг характерини белгилаб берди.

Қадимдан Ўрта Осиё халқларига алоқадор бўлган деҳқончиликка оид расм-русумлар, иримлар яшовчан бўлиб чиқди ва унутилмади. Воҳада бу удумлар асрлар давомида халқнинг яшаш ва меҳнат тарзи билан боғланиб ўтказиб келинди. Айниқса, Ўрта Осиёдаги бошқа халқлар каби зироатчилик хомийси - Бободехқон култи (1) ва у билан боғлиқ урф-одатлар кенг тарқалган.

Шахсий мулоқотларимиз билан боғлиқ маълумотлардан шу нарса маълумки, деҳқончилик ҳомийси Бободехқон ҳалол меҳнат билан кун кўрувчи, деҳқонларга ҳомийлик қилувчи, уларнинг меҳнат унумига унум кўшувчи пир ҳисобланган. У айни саҳар пайтида деҳқонлар томонидан кўтарган хирмонлар бошида пайдо бўлиб, тонг саҳар турган деҳқонларнинг хирмонига барака улашиб улар пешона тери билан етиштирган ҳосилни тўкилиб, сочилиб исроф бўлишдан асрар эмиш. Қадимги ёзма манбаларни кузатиш жараёнида Бободехқон образи билан боғлиқ бир маълумотга дуч келдик. Носируддин Бурҳониддин Рабғузийнинг асарида [1] зироатчиликнинг ҳомийси Бободехқон Одам тимсолида ўз аксини топади.

Асардаги «Қиссаи Одам сафий алайҳиссалом» ҳикоятида агар Оллоҳ Каброил, Исрофил, Микоил, Азроил каби фаришталарни яратмаганда, оламбунчалар ранг-баранг ривожланмаган бўларди, дейилади. Қачонки бирор нарсани яратиш зарур бўлса ёхуд бошқа бир ишни амалга оширолмас бўлса, шу фаришталар хизматидан фойдаланади. Кекса тажрибали деҳқонлар маълумотича яхшилик фаришталари ерга тушиб деҳқонларга, чорвадорларга ёхуд бошқа касб эгаларига яхшилик қилмоқчи бўлсалар, Хўжаи Хидир, Хўжаи Хизр, Бободехқон, Деҳқонбобо суратида пайдо бўлишар экан.

Кексаларнинг айтишича, фаришталар осмон тоқида яшашади. Уларни ҳеч ким кўрмайди, фақатгина кўнгил кўзи билан илғаш мумкин. Шу боисдан ҳам улар ҳеч қутилмаган ерда намоён бўларкан.

Юқорида номи эслатилган Рабғузийнинг ҳикоятдан шу нарса аён бўладики, «Одам Ҳиндустонда Анжалус отлиғ ерда Сарандиб тоғинга тушди. Ҳавво Жадда тоғинга тушди. Одамнинг ёши томган ерда ўт-ем, ачиғ-сучук дорулар бўлди. Ҳаввонинг кўзи ёши томган ерда уд (2), каранфул (3), сунбул. хино, ўсма унди» [1,26]. Демак, ерда пайдо бўлган ўт-ўланлар, хайвонлар инсон (Одамнинг) мўъжизаси туфайли рўй берган экан.

Тилга олинган Одам ато ҳам, Жаброил, Исрофил, Мекоил, Исроил каби фаришталарнинг ҳар бири инсон турмушига, деҳқончилик ишларига аралашishi мумкин экан. Улар бир-бирини тўлдириб туради, яъни юдизи Олтой бориб тақалади, боғланади.

Одам ато ва Момо Ҳаво ерга қувилгач, уларнинг яшashi учун шароит зарур эди. Улар ерга тушгач, қоринлари оч қолади. Шунда Жаброил ёрдамга келиб, уларга хўкиз, буғдой олиб келади (4). Одамга ер ҳайдашни, уруғ сепиши, ўсимликни парвариш қилишни, ғалла ўришни, янчишни, ун қилишни ва пиширишни ўргатади.

Демак, Одам деҳқончиликда зарур бўлган барча қуроолларнинг, маданий ўсимликларнинг ижодкори-пиридир. Кексалар айтганидек,

барча ишлар - деҳқончилик ҳам, чорвачилик ҳам, ҳунармандчилик ҳам Одамдан мерос қолган. Одам -Бободехқон кўзга кўринмайди, аммо унга қурбонлик қилиб мурожаат қилинганда кишиларга ёрдам кўрсатади, экинларга ривож бериб, бало-қазолардан асрайди, деган тасаввурлар юзага келган.

Бободехқон тимсолини зироатчилар ягона қиёфада тасаввур қилишолмайди. Шунингдек, фақат Бободехқонга бағишланган алоҳида маросим ҳам йўқ. Бободехқон турли маросимларда тилга олинади. унинг рамзи сифатида кўп ўринларда соқолига оқ тушган кекса киши намоён бўлади. Куз ёки эрта баҳорда далага кўш тушганда, ариқларни тозалашда, уруғ экишда, ғалла ўришда, хирмондаги донни совуришда биринчи ишни бадавлат, бола-чақаси, неварачевараси кўп, иши доим олдинга кетадиган тадбиркор, обрўли киши бошлаб берган (5). Деҳқончиликдаги ҳар қандай ишнинг бошланишида Бободехқон рамзи сифатида кекса отахонлар туришган. Юқоридаги фикрларни Н.А.Кисляков,[2] К.А.Богомоллова,[3] М.Р.Рахимов,[4] М.С.Андреев,[5] Л.Ф.Моногорова[6] каби этнография соҳаси маълумотлари ҳам тасдиқлайди.

Элшунос олим И.Муҳиддиновнинг ёзишича, Язгулом воҳасидаги барча қишлоқларда Бободехқон вазифасини «файгунай» ёки «шогун» деб аталган энг ҳурматли, обрў эътиборли тажрибали қария бажарган. Хинго дарёси ҳавзасидаги тожиклар уни «шавгун», Рушон, Бартанг ва Хуфда «хушпойқадам» дейишган[7]. Уларнинг вазифаси авлоддан-авлодга ўтган. М.С.Андреев ҳам юқоридаги фикрларни тасдиқлаб, ҳар қайси «қутлуғ қадам» (хушпойқадам) ёки «омад келтирувчи») авлоддан авлодга ёхуд отадан ўғилга ўтган, кўли енгил бўлган одам томонидан бажарилган, у зироатчилик маросимида аниқ бир вазифани бажарган: биринчи кўш чиқариш - шудгорлашда, уруғ сочишда, ғалла ўриш ва суғоришда бош бўлган, шунингдек, етти кун мобайнида эркакларнинг аёллар машғул бўлган ёзги яйловга боришини тақиқлаган.

Шуни таъкидлаш керакки, оғзаки сўров маълумотларича, Бухоро воҳасида Бободехқон тимсолини бажарувчи шахслар олдиндан белгилаб қўйилмаган, яъни бу вазифани хамиша бир киши бажармаган. Шу боисдан ҳам бу вазифа отадан ўғилга мерос қолдирилмаган(6). Жондор туманидага Бухорча қишлоғида, агар қишлоқда эшон(дин донишманди) киши яшаса, кўпроқ Бободехқон вазифасини ўша киши бажарган. Агар эшон оламдан ўтиб қолган бўлса, унинг ўрнини катта ўғилларидан бири бажарган(7).

Ўрта Осиёнинг бошқа ҳудудларидаги сингари Бухоро воҳасида ҳам Бободехқон тимсолини нуроний чол қиёфасида тасаввур қилишган. Ромитан туманида кўш чиқариш, ғалла ўрими, хирмон янчиш

маросимларида нуроний чол иштирок этолмай қолса, бу вазифани даврадаги энг еши катта киши бажарган. У кишининг ёши 50, 55, 60 да бўлиши мумкин экан(8).

Олот туманида илм эгаси қишлоқ муллеси ёхуд унинг ўғилларидан бири ҳам маросим чоғида «Қуръон»дан оятлар ўкиб дуо қилиши, ишни эса кексароқ киши бошлаб бериши мумкин, дейишар экан. Юкоридаги маълумотлар замирида Бободехқон тимсолида бир неча хил мифологик персонажларни тасаввур қилиш анъанаси мавжудлигидан далолат беради. Ислом дини пайдо бўлгандан сўнг яратилган «Нурнома» мажмуасининг «Рисолаи деҳқон» бобида «Одам алайҳиссаломдин то жаноб расулиллоҳ Саллоллоху алайҳи васалламнинг саодатларигача 7777 деҳқон ўтибдурлар. Ҳаммалари оқил ва доно ва касб-корига мувофиқ рисола ва соҳиб дуо эдилар» дейилади. Балки, «Нурнома»нинг эл орасида тарқалиши зироатчилар тасаввуридаги Бободехқон тимсолининг шаклланишига асос бўлган бўлиши ҳам мумкин.

Деҳқончилик билан шуғулланадиган аҳоли ҳосилнинг миқдорини табиатга ва ундаги сеҳрли (магик) кучларга боғлиқ деб ҳисоблаган. Баъзан экинларнинг ривожини паст бўлиб, ҳосил кам бўлса ва бу ҳодиса икки-уч марта қайтарилса, бундай ер майдонига одамлар салбий назар билан қарашган. Гиёҳ унмайдиган ёки кам ҳосилли пайкалларни «ит теккан ер» (инс-жинс теккан маъносида), «худо қарғаган ер» деб номлашган[8].

Русолими Г.П. Снесаревнинг маълумотларига қараганда хоразмликлар ўлган одамнинг жасади теккан ерни нопок, деб ҳисоблаганлар. Агар экин экиладиган ерда одам жасади ёки унинг суяклари топилса, бу жой ҳаром ҳисобланган. Бундай ерни беш марта суғоргандан кейингина экин экишган. Айрим жойларда эса бундай ерларнинг атрофини уват олиб ўраб қўйишган ва 2-3 йил давомида суғормаганлар, экин ҳам экмаганлар[9].

Деҳқонлар баъзида серҳосил ерларга ўзгача назар билан қарашган. Шундай ерлар ҳам булганки, ҳеч ким у ерга экин- текин қилмас, фақат қишлоқ болалари қўй-эчкиларни, қорамолларини ўтлатиб юришар экан. Бир йили кузда шу қишлоқлик бир йигит ана шу ажриқзорга қўш солибди. Бир амаллаб икки марта ҳайдабди. Йигит қўшчи тонгда шудгорлаган ерига арпа сепмоқчи бўлиб борибди. Уруғ солинган қопнинг оғзини ечаётганида, ёнида оқ эшакли, кўк тўнли бобо пайдо бўлибди.

Сўнгра мўйсафид йигит қўшчи билан салом-алик қилгач, эшагидан тушиб, бир донинг минг дон бўлсин деб, уруғ сепишни бошлаб берибди. Уруғлар беҳато қўқарибди. Ёзга бориб йигит ҳосили хирмонда тоғ бўлиб уюлибди. Йигит қўшчи бойга айланибди. Чунки унинг даласидан (пайкалидан) Хизир (Хизр) бобо эшагини миниб ўтиб, ўзи уруғ сочган

экан. Кейинчалик шу пайкал ҳосилдор ерга айланибди.

Дала суҳбати маълумотларидан шу нарсани англаш мумкинки, воҳа деҳқонлари Бободехқоннинг Хизр киёфасида ҳам тасаввур қилганлар. Демак, аждодларимизнинг ўйлашича, Хизр бобо халол меҳнат қилган, покиза, диёнатли инсонларнинг олдида ҳамиша хозиру – нозир. Хизр - архаик мифологияда баҳор ва тирилиши рамзи: кейинча бу қатламга Шарқ диний ва эпос бадиий тафаккури орқали «оби ҳаёт» - тириклик суви бахш этувчи, деган тасаввур қўшилади(10). Юқоридаги ҳикояни назарда туғиб шуни айтиш мумкинки, «ўлик ер»ни тирилтиришга интилган йигит қушчига Хизр бобо ёрдамга келган. Кишиларнинг назарида «ўлик ер» тирилиши ва мўл-кўл ҳосил бериши мумкин.

Назаримизда, халқ ривоятларида Хизрнинг деҳқонлар хомийси сифатида тасвирланиши бежиз эмас. Ахборотчиларнинг мулохазаларига кўра, қадимда Бободехқон кишиларни деҳқончилик қилишга ўргатган, хар хил меҳнат қуролларини кашф қилган. Хўжаи Хизр Бободехқон каби ўзи зироатчилик билан шуғулланмаган, аксинча, кайсидир бир ҳолатда ёрдам қўлини чўзган. Албатта, деҳқонлар кузги ва баҳорги шудгор, экин-тикин, суғориш, ўриш, хирмон қилиш, янчиш ишларида Хизр бободан ёрдам сўрашган. Кишилар Хизр бобони ҳар жойда учратиш мумкин: деб тасаввур қилинади. Ахборотчи Баҳодир Абдураззоқовнинг ҳикоя қилишича, бегона киши билан қўл бериб кўришаётганда баъзи кексалар ҳамроҳининг бош бармоғини сиқиб маҳкам ушлашаркан. Сабаби кўришаётган шахс Хизр бўлса, бош бармоғининг суяги бўлмас экан. Суяксиз бармоқни ушлаган киши Хизрдан қатъий б и р о р нарсани сўраш имконияти бўлган. Кишиларнинг тушунчасича Хизр бобо нафақат зироатчиларга, балки чорвадорларга ҳам, овчиларга ҳам ва бошқа касб эгаларига ҳам, фарзандсиз кишиларга ҳам, оғир касалга ҳам ўзининг кароматини кўрсатган, ёрдам берган.

Халқ тасаввурида Хўжаи Хизр кўлида ҳасса ушлаган, гоҳ пиёда, гоҳ эшак минган, ораста кийинган чол сифатида гавдалантирилган.

Деҳқончилик илмидан хабардор тажрибали кекса кишиларни «Хизр кўрган» ёки «Хизр кўрганнинг боласи» дейишган. Деҳқончиликдан мўл ҳосил олган кишиларни ҳам «Деҳқонбобонинг нафаси теккан» ёки «Даласидан Деҳқонбобо ҳассасини судраб ўтган» деб улуғлашган. Кенжа бобо Жуманазаровнинг таъкидлашича, отаси эккан буғдой, арпа ўсиб, отга тенглашган экан. Кишилар «бой буванинг еридан Деҳқонбобо этагини судраб ўтган, дони омборга сиғмайди» деб гап қилишаркан. Кўпнинг гапида Хизр бор деганларидек, дон омборга сиғмай, ортганини ўрага кўмишган экан(11).

Кишлоқ аҳли кўпни кўрган, деҳқончиликда суягиқотган кексалардан ерни шудгорлашда ҳам, уруғ сепишда ҳам, ғалла ўришда ва янчишда ҳам доимо маслаҳат олишган. Агар даладаги экинлар кўнгилдагидек, бўлик

ривожланса, инс-жинслар ҳазиллашмасин, балою казолардан асрасин деб, Дехқонбобо ҳақиға ис чиқарилган. Маълумотларга қараганда, ис чиқаришнинг бирор белгиланган куни бўлмаган. Зироатчилик билан боғлиқ удумларнинг кўплари баҳорда, Наврўз байрами арафасида бажарилган. Бухоро воҳасида Наврўз 21 мартдан 22 мартга ўтар кечаси, «Қозон тўлди» соф оилавий удум бўлиб, ҳар бир оила ўз имкониятига қараб тансиқ таомлар (кўпинча палов), кўкат сомсалар, бўғирсоқлар тайёрлаган.

Шунингдек, Бободехқон ҳақиға «ис» чиқарилган. «Қозон тўлди»нинг эртаси куни ис ёғи билан қўшга қўшиладиган ҳўкизларнинг шохлари мойланган[10].

Ўрим бошланишидан бир кун олдин бўрдоқи кўй сўйилган. Гўшт қозонга солингач, қишлоқ мулласи, қариялар, қишлоқдошлар, чоракорлар чақиртирилган. Гўшт пишгач, таом дастурхонга тортилган. Овқатдан сўнг дастурхонга фотиҳа ўқилгач, мулла Бободехқон ҳақиға Қуръон тиловат қилган. Сўнгра йиғилганлар: «Оллоҳнинг қарами кенг, хирмоннинг барақасини берсин, донимиз мўл-кўл бўлсин», деб дуо қилишган. Шунингдек дехқонлар экин ишларини бошлашдан олдин пайкал бошида Бободехқонга атаб қон чиқарганлар. Бунда топган жонлик, топмаган парранда сўйган. Уни пишириб, атрофдагиларга едирган. Мулла Қуръон тиловат қилгач, кекса кампир ёхуд кушноч дехқон кетмоннинг устига чироқ ёккан ва Бободехқон буважон экин-тикинимишга ривож беринг, биримиз ўн бўлсин, ўнимиз минг бўлсин, Оллоху акбар, омин! деб оловдан тавоб қилинган(11).

Воҳада экинларнинг ривожини паст бўлса, ҳашорат тушаверса, пайкал бошида экинларга сув оқиб қирадиган жой ёки бирорта экиннинг япроғи устида чироқ (пахта пилик қилиб эшилади ва пахта ёғи шимдирилиб) ёқилган, дуо ўқилган. Бу ҳам Бободехқонга ис чиқаришнинг бир кўриниши ҳисобланган.

Бухоролик дехқонларнинг тушунчасида Бободехқон ҳам, Хизр ҳам Дехқончилик илмини мукаммал эгаллаган, шу боисдан улар ҳар қандай балони даф қила оладилар, деб тушуниланган.

Пайкалларга оранган инс – жинсларни ҳайдаш. ҳар хил мушкулларни осон қилиш фақат уларга хос хусусиятлардир. Бободехқонга ис чиқариш жараёнида оловга сиғинишнинг ҳам гувоҳи бўламиз. Демак, инс-жинсларни даф қилиш, уларни олов билан қуйдириш, кўркитиш оташпарастилик динига хос бўлса, Қуръон суралари билан дуои бад қилиш исломга динига хос, улар кейинчалик бири-бири билан уйғунлашган. Зироатчиларнинг тасаввурига кўра, олов ва дуонинг қудрати бирлашиб, ёвуз кучлар устидан осонлик билан ғалаба қилган. XIX аср охири - XX асрнинг бошларида ҳам Бухоро дехқонлари ўзларига номаълум бўлиб кўринган табиатнинг кўринмас кучларидан

кўрқувга тушар экан, айти пайтда аждодларга ўхшаб, улардан қутулиш чораларини ҳам излашган.

Улардан қутулмоқнинг бирдан бир чораси ўтмишда ота-боболар амал қилган урф-одат ва маросимларга эътиқод қилишда, деб билишган. XIX аср охирларида қишлоқларда қурғоқчиликнинг юзага келиши, ҳосилдорликнинг кам ёки кўп бўлиши, ерга экилган уруғнинг бир текис униш ёки унмаслиги, экинларнинг дўл, сел сувига дуч келиши каби ҳодисалар маҳаллий аҳоли томонидан ўзгача қабул қилинган. Улар деҳқон, экинларининг душмани бор, деб тушунишган. Бундай ёвуз кучларга инс-жинслар, девлар, зиён-заҳмат ва бошқалар кирган. Воҳа деҳқонлари улардан илк зироатчилик қилган Одам Ато ёки ҳар ерда ҳозир - нозир кароматгўи Хизр бобогина кутқара олади деб ўйлашган. Чунки, Одам-Ато деҳқончилик қуроллари ва маданий ўсимликларнинг ижодкори, ўзи яратган нарсаларининг душманларини йўқ қилиш қудратига эга, деб ҳисобланган. Ерга ҳам худди шундай ҳимоячи, деб қаралган. Ахборотчиларимизнинг таъкидлашларича, ёввойи ўтларнинг онаси ҳам, уларнинг ҳимоячиси ҳам ер. Шу боисдан ёввойи ўтлар хоҳ сувда, хоҳ қуруқликда бўлсин, қуримай ўсаверади. Худди шундай Бободехқон ҳам ўзиникини ҳимоя қилади, факат уни сидқидилдан ёрдамга чақириш зарур, чунки у кароматгўи, Тангрининг севган бандаси, дўсти. Дунёнинг тўрт бурчига ҳам қадами етади, деб ҳисобланган(11).

Халқимизда Бободехқон ҳақида турли ривоятлар, афсона ва эртақлар мавжуд, бир-бирини тўлдирувчи бундай фольклор асарлари қайсидир маънода Бободехқонни улуғлашга хизмат қилади.

Аждодларимиз мифологиясида муқаддас культ даражасига кўтарилган Бободехқон тимсолига воҳа деҳқонларининг ҳам эътиқод қилиши асосли эди. Бободехқон билан боғлиқ маросимларга диний уламолар томонидан илоҳий тус берилди. Натижада маросимнинг мазмундорлиги, кишилар орасидаги маънави анча ортган.

Хулоса. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ўрта Осиёда яшовчи халқлар орасида зироатчилик ҳомийси Бободехқон ёки Деҳқонбобо образининг тарихий-мифологик асослари қадимги ҳосилдорлик илоҳи билан боғлиқ. Қадимги аждодларимизнинг эътиқодий инончлари, табиат ҳодисаларини илоҳийлаштириш билан боғлиқ мифологик ҳосилдорлик худоси ёки ҳосилдорлик илоҳларига топиниш аънаналари замирида пайдо бўлган ҳамда ҳомий куч тимсоли сифатида мифологик қаҳрамонлар қаторидан ўрин олган ва кейинчалик уларга исломий тус берилган.

Демак, халқимизнинг зироатчилик ҳомийси Бободехқон культига сиғиниш удумида исломгача бўлган эътиқодий қарашларнинг исломий аъналар билан қоришиқ ҳолда синкретик тарзда сақланиб келаётганлигини кўришимиз мумкин.

Изоҳлар: Бободехқон култи Помир тожикларида ҳам мавжуд бўлган. Бу тўғрисида батафсилроқ қаранг: И.Муҳиддинов. Реликты1 доисламских обичаев и обрядов у земледельцев Западного Памира. -Душанбе. 1989 г.

1. Уд- сигир
 2. Қаранфул – қалампирмунчок
 3. Дала ёзувлари, 1996 йил, Жондор тумани, Бухорча кшшлоғи.
 4. Дала ёзувлари, 1996 йил, Жондор тумани, Бухорча кишлоғи.
 5. Дала ёзувлари, 1996 йил, Ромитан тумани.
 6. Дала ёзувлари, 1996 йил, Олот тумани,.
 7. Дала ёзувлари, 1997 йил, Жондор тумани. Бухорча ва Асбоб кишлоқлари.
 8. Ўзбек мифологик афсоналарида Хизр тириклик бахш этадиган хаёт сувини топиб ичганлиги учун абадий барҳаётликка эришган мўъжизакор хомий ҳисобланади. Шу боис Хизр образи кўпинча сув манбалари билан боғлиқ холда тасвирланади. Бу ҳақда қаранг: Ипак йўли афсоналари. Тўплаб, нашрга тайёрловчи М.Жураев. -Т.: Фан, 1993. -Б. 87-88.
 9. Дала ёзувлари, 1997 йил, Жондор тумани. Бухорча ва Асбоб кишлоқлари .
 10. Дала ёзувлари, 1998 йил, Жондор тумани, Бухорча ва Асбоб кишлоқлари
 11. Дала ёзувлари, 1998 йил, Жондор тумани. Бухорча ва Асбоб кишлоқлари .
- Адабиётлар рўйхати:
1. Андреев М.С. Таджики долины Хуф. Сталинабад, 1953. -Выш.1. - С. 1 1-12.
 2. Богомолова К.А. Следь древнего культа воды1 у таджиков//Изв. отд. общественных наук. АН Тадж ССР. Сталинабад, 1952. - Выш. 2. - С. 19-21.
 3. Кисляков Н.А. Патриархально-феодалное отношение среди оселого сельского населения Бухарского ханства в конце XIX - начала XX вв//ТИЭ. -М-Л. 1962. – С 28-29.
 4. Моногарова Л.Ф. Материалы по этнографии ёзгулумцев//ТИЭ. и.с.. 1959. т.Х1. - Вып. VII - С. 12
 5. Муҳиддинов И.Реликты доисламских обичаев и обрядов у земледельцев Западного Памира (XIX-начало XX в). -Душанбе, 1989. -С. 11.
 6. Мирзаев Т., Жўраев М. Асрларни мунаввар килган байрам-Наврўз. -Т., 1992. –Б.58.
 7. Носируддин Бурҳониддин Рабғузий. Киссаси Рабғузий. 1-китоб.

-Т.: Ёзувчи, 1990. -Б. 25-26.

8. «Нурнома» мажмуаси. -Т., 1991. -Б. 32.

9. Снесарев Г.П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Харезма. - М.: Наука, 1969. - С. 226.

10. Ochilov Alisher. «The Role of Zamanbaba Culture in The Social and Economic History of Bukhara Oasis During Bronze Age.» CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY 2.4 (2021): 42-47.

11. OCHILOV, Alisher. «JEWELRYC TRADITION IS A SOURCE OF STUDY OF BUKHARA HISTORY.» Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi 1.1: 105-116.

12. Ochilov, A. T. «DATING OF THE ZAMANBABA CULTURE: ASSED ON ARCHAEOLOGICAL SOURCES.» Theoretical & Applied Science 12 (2019): 589-591.

13. Очилов, Алишер Тўлис Ўғли. «БУХОРО ВОҲАСИ ШАКЛЛАНИШИДА ЗАРАФШОН ДАРЁСИННИНГ ЎРНИ ВА ВОҲА ТАРИХИЙ ГЕОГРАФИЯСИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.» Scientific progress 1.6 (2021): 933-938.

14. Ochilov A. Бухоро воҳасида олиб борилган илк археологик тадқиқотлар //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 4. – №. 4.

15. Ochilov A. Бухоро воҳасининг қадимги антропоген ландшафтида Сармишсой дарасининг тутган ўрни //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 4. – №. 4.